

Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
Yayın No: 1531

din
dil^{ve}
sanat

Bilal Kemikli

Yayın Koordinatörü: Murat Aydemir

Editör: Veysel Altuntaş

Kapak ve İç Tasarımı: Tuncay Avşar

1. Baskı, Ağustos 2025, Ankara, 1.000 adet

ISBN 978-625-4287-52-7

Sertifika No: 48058

© Bütün yayın hakları Türkiye Diyanet Vakfı'na aittir.

Bu eser, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık

Ticaret İşletmesi Yönetim Kurulu'nun 09.05.2025 tarih ve

197 sayılı kararı ile basılmıştır.

YAYIN MATBAACILIK TİC. İŞLETMESİ
BAŞİMEVİ | PRINTING HOUSE

Östüm OSB Mh. 1256 Cd. No:11

Yenimahalle / ANKARA

0312 354 91 31 (pbx)

0312 354 91 32

bilgi@tdv.com.tr

din
dil ve
sanat

bilal kemikli

Bilal Kemikli

Bilal Kemikli, Sivas'ta doğdu. Lisans eğitimini Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde tamamladı; 1998'de doktor, 2002'de doçent ve 2008'de profesörlüğe yükseltildi. Hâlen Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde çalışmalarını sürdürmektedir. Daha çok klasik şiir ve tasavvuf edebiyatı alanında akademik çalışmaları olan yazar, dinî kültür ve düşünceye ilişkin denemeleri, hatıra, günlük ve eleştiri yazılarıyla da tanınmaktadır.

Prof. Dr. Kemikli'nin eserlerinden bazıları şunlardır: *Sun'ullah-ı Gaybî Dîvânı*, *Şair Şeyhülislam Ârif Hikmet Beyefendi*, *Oğlanlar Şeyhi Müfid ü Muhtasar*, *Dost İlinden Gelen Ses*, *Şiir ve İrfan*, *Sufi Aşk ve Ölüm*, *Şiir ve Hikmet*, *Şehir Hayat ve Dervîş*, *İnsan Deniz ve Hayat*, *Pîr Sultan Abdâl*, *Oğul Sen Sen Ol*, *Süleyman Çelebi ve Mevlid*, *Erzurumlu Bilge İmam Muhammed Lutfî Efendi*, *Mihenk*, *Çiğdem Der ki Ben Âlâyım: Memleket Yazıları*, *Kapı*, *Kıyıya Vuran Deniz*, *Kûşe-i Uzlet: Karantina Günlüğü*, *Ramazan Güzellemeleri*, *Âteş-i Aşk: Mesnevî Mektupları*, *Sufiyem Halk İçinde* *Yûnus Emre*, *Şiir Demleyen Coğrafya* ve *Hacname*.

*Bu eseri, akademik yolculuğumun
başlangıç dönemlerinde bana
birlikte çalışma fırsatı sunan
merhum hocam Lütfi Doğan Beyefendi'nin
aziz hatırasına ithaf ederim.*

İçindekiler

Ön Söz	1
Din ve Dil	5
Edebiyat ve İlim	6
Bir Ortak Dil İnşası: Osmanlı Şiir Tecrübesi Üzerine Bazı Mülahazalar	16
Türkçede Din Dilinin Kuruluş Serüveni	26
Din Eğitimi, Dil ve Edebiyat	35
Din ve Sanat	49
Din ve Sanat	50
Din, Sanat ve Şiir	67
Türk İslam Edebiyatı: Tanımı ve Mahiyeti	75
Türk İslam Edebiyatı: Kapsamı ve Değeri	86
Sufi Şair ve Anlam	105
Tasavvuf, Edebiyat ve Kimlik	115
Dil, Sanat ve Temsil	135
Klasik Eserlerimizde Gençliğe Yüklenen Anlam	136
Ulucami'de Şair Olmak: Süleyman Çelebi ve Mevlid	146
Fakih ve Şair: Ömer Nasuhi Bilmen'in Şiiri	154
Kaynakça	169

Ön Söz

*Âvâzeyi bu âleme Dâvûd gibi sal
Bâkî kalan bu kubbede bir hoş sadâ imiş
Bâkî*

Din ile edebiyat ve sanat arasında kadim bir ilişki vardır. Bu konularda araştırma yapan bazı ilim adamları, sanatın "menşe"inin din olduğu fikrindedirler. Burada menşe kelimesini hem çıkış yeri ve kök anlamında hem de başlangıç ve esas anlamında kullandığımı ifade etmek isterim. Şu hâlde sanatın kökü; neşet ettiği, ortaya çıktığı zemin dindir. Dolayısıyla sanatın kökü, dinî metinlere ve yorumlara dayanır. Keza başlangıcı da kutsal metinler olarak zikredilebilir. Kutsal metinler

gerek hitapları gerek kullandıkları kavramları ve gerekse inşa ettikleri tasavvurlarla doğrudan doğruya insanı etkileyen ve onu belirli ilkeler çerçevesinde yeniden inşa eden metinlerdir. Sanat, bu etkinin neticesinde neşet etmiştir. Doğrudan doğruya kutsal metinden alınan ilhamla söylenen söz, şiir olmuş; bestelenmiş, neşide olmuş ve böylece asıl kaynağın geniş kitlelerce tanınmasında öncü olmuştur.

Meseleyi dîn-i mübîn olan İslam açısından ele almak iktiza ederse şunu görürüz: Şiirin, sözün, fesahatin ve belagatin zirve olduğu bir dönemde "*Rabbinin adıyla oku!*" fermanıyla vahyedilen Kur'ân-ı Kerîm; devrin zirvesi olan şairlerine meydan okuyan bir icazla gelmiştir. Böylece o, âdeta yeni bir dil ve üslup inşa etmiş, varlığı yeniden okumanın yollarını ve yordamını göstermiş, yeni bir kozmik düzen ve varlık anlayışı tebliğ etmiştir. Bütün bu özellikleriyle Kur'ân-ı Kerîm hem İslam edebiyatı ve sanatının başlangıç noktasını teşkil eder hem de o sanat ve edebiyatın en temel kaynağını oluşturur. Kur'ân-ı Kerîm'i tebliğ etmekle görevlendirilen Hz. Peygamber, vahyi anlamamız ve anlamlandırabilmemiz için fasih ve veciz izahlarıyla Kur'ân-ı Kerîm'in inşa ettiği dilin ve söz varlığının intikalini sağlamıştır. Ayrıca peygamberlik yolunun mührü (hâtemü'l-enbiyâ) olarak geçmiş dönemlere ilişkin verdiği bilgilerle sağlam bir bilginin ve idrakin oluşumunu da temin etmiştir. Bütün bunlar, din ve sanat ilişkisinin sağlam bir köke müstenit gelişmesine fırsat vermiştir. Böylece bir din dilinin oluşmasının yanında, söz ve musiki sanatlarının da gelişmesine ortam hazırlanmıştır. Mamafih Hz.

Peygamber'in huzurunda okunan *Kasîde-i Bürde*'den başka, peygamber şairleri olarak bilinen şair ve hatip sahabileri de hatırdâ tutarak şunu söylemek mümkündür: Dinî duygu ve düşünce, Hz. Peygamber'e olan muhabbet ve hürmet, İslam edebiyatının ve musikisinin menşei olmuştur.

Daha çok "din ve edebiyat", "dinî edebî metinler", "türler ve konular ile tasavvuf ve edebiyat" gibi başlıklara dair araştırma ve incelemeler yapmam hasebiyle zaman zaman benden talep edildiği ölçüde "din ve dil", "din ve sanat", "din ve edebiyat" gibi konulara dair konuşmalar yaptım, yazılar yazdım. Bazı dostlarım ve öğrencilerim, bu konuşma metinleri ve yazıların bir bütünlük içerisinde yeniden tasnif edilerek kitap hüviyetinde okuyucuya sunulmasını arzu ettiler. Doğrusu bahse konu metin ve yazıların birkaçını daha evvel farklı kitaplarımda neşretmiştim. Ancak talep edilen çerçevede bunların bir bütünlük içinde neşri konusu, genel okuyucuya ve araştırmacıya faydalı olacağına dair kanaatin oluşmasına vesile oldu. Böylece *Din, Dil ve Sanat* adıyla bu elinizdeki kitap vücut bulmuş oldu. Kitap "Din ve Dil," "Dil ve Sanat ile Din", "Dil ve Temsil" başlıklarıyla üç bölümde tasnif edildi. İlk bölümde, edebiyat ve ilim konusuyla dile ilişkin metinlere yer verildi. Bilhassa Türkçe din dilinin, dolayısıyla da edebiyatın temel bazı meselelerine dönük tahlillere yer verilmiş oldu. İkinci bölümde sanata dair makaleler ile bir ilmi disiplin olarak Türk İslam edebiyatına dair meseleler ele alınmış oldu. Gayet tabii dili, edebiyatı ve sanatı ortaya koyan özneye de bir şekilde işaret edilmesi

gerekiyordu. Bu da temsil kavramıyla ilişkilendirilerek ele alınmıştır. Buradan hareketle, sanat ve edebiyat ekseninde dinî eğitimin verildiği orta ve yükseköğretim kurumları inceleme konusu edilmiştir. Keza burada doğrudan doğruya dinî hayatın merkezi olan camide üretilen ve dinî kültürün Türkçe kurucu metinlerinden biri olan *Vesîletü'n-necât* ile din adamı ve âlim kimliğini şairlik vasfıyla tahkim eden iki değerli isim dikkatlere sunulmuştur.

Din, Dil ve Sanat, farklı zamanlarda ve farklı maksatlarla yapılan konuşma ve yazılan metinlerden oluşuyor olması hasebiyle kimi tekrarlarla sahip olabilir. Mamefi muradımız; dinin dil, sanat ve edebiyatı besleyen önemli bir kaynak olduğuna işaret etmek olması nedeniyle tekrarların konuyu tahkim ettiği de düşünülebilir. Nihayet Bâkî'nin dediği gibi ilim, sanat ve fikir öncüleri geride "hoş sadâ" bırakmak için gayret ettiler, eserler telif ettiler, konuşmalar yaptılar ve şiirler söylediler. Bizim yaptığımız onların o geride kalan hoş sedalarının izini sürmektir. Bu iz sürmede kadirşinas dostlarımla desteklerini hep yanımda gördüm. Bu mütevazı çalışmada dostların teşviki ve destekleriyle hayat bulmuştur, onlara minnettarım. Özellikle ilk okumaları yaparak metin içi bütünlüğü sağlamaya gayret eden Dr. Salime Bera Temur, Ahmet Şevki Şakalar'a ve eseri büyük bir özenle okuyucusuyla buluşturan TDV Yayıncılık yetkililerine teşekkürü borç bilirim.

Bilal Kemikli

Nilüfer, 2025

Din ve Dil

Edebiyat ve İlim

Edebiyat Nedir?

Tanzimat'la birlikte kullanmaya başladığımız bir kavram olan edebiyat, edep kelimesinden türemiş olmakla birlikte kavram olarak modernleşme tarihimizle yaşıttır. Daha önce şiir ve inşa kavramları kullanılmaktaydı. Bunlardan başka belagat, fesahat, mantık, meani, beyan gibi kavramlar; şiir ve inşanın fikrî arka planını ve en önemlisi usulünü belirleyen ilimler olarak okutulmaktaydı. İlm-i âruz, fenn-i inşâ gibi teknik açıdan edebiyat kavramını destekleyen ilim dalları olarak medresede tedris edilirdi. Tanzimat'a gelindiğinde literatür kavramını karşılamak üzere edebiyat kelimesi kullanılmaya başlandı, zamanla şiir ve inşayı da içine alan kelimenin anlamı genişlemiş oldu.

Bugün edebiyatı şu şekilde tanımlıyoruz: İnsana ait duyguyu, düşüncüyü, hayali, yorumları, tutumları ve gözlemleri dilin imkânlarıyla en güzel şekilde sunma